

بررسی راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی کشور ایران:

رویکرد فراترکیب

مهدی بشیرنژاد دهقان^۱، رویا احمد یوسفی^۲، فردین احمدی^۳

۱- کارشناسی ارشد کشاورزی و مدیر هنرستان کشاورزی، نویسنده مسئول

۲- دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی پایدار و هنرآموز کشاورزی

۳- دانشجوی دکتری و دبیر شاغل در هنرستان

چکیده:

در هنرستان‌های کشاورزی، علاوه بر آموزش مهارت‌های تخصصی کشاورزی، آموزش کارآفرینی و ارتقای مهارت‌های کارآفرینانه هنرجویان برای راه‌اندازی یک کسب‌وکار از اهمیت بالایی برخوردار است. بر همین اساس پژوهش حاضر با هدف بررسی راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی کشور انجام پذیرفته است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی می‌باشد و در چارچوب رویکرد کیفی فراترکیب انجام شده است. برای این منظور با استفاده از روش فراترکیب هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو، بررسی جامعی بر کلیه مقالات علمی و پژوهشی نمایه شده در پایگاه‌های معتبر داخلی صورت پذیرفت. حاصل این جستجو تعداد ۱۵۶ مقاله با رویکرد کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی کشور یافت شد که پس از غربالگری تعداد مقالات اولیه به ۳۱ مقاله تقلیل یافت و مورد بررسی و تحلیل و کدگذاری قرار گرفت. نتایج این پژوهش به استخراج سه مقوله اصلی به‌عنوان راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی که عبارتند از عوامل مدیریتی، عوامل زیرساختاری و عوامل سیاستگذاری؛ در دو گروه کلی راهبردهای درون‌سازمانی و راهبردهای برون‌سازمانی منجر شد.

کلیدواژه: کارآفرینی، هنرستان‌های کشاورزی، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای

مقدمه و بیان مسئله

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

یکی از شاخص‌های پیشرفت صنعتی، تربیت نیروی انسانی متخصص در رده‌های مختلف فنی است. نیروی کار آموزش‌دیده برای دستیابی به توان اقتصادی در بخش‌های گوناگون جامعه نقش کلیدی دارد و هر کشوری که بتواند همزمان با رشد صنعتی، نیروی موردنیاز خود را نیز تأمین کند، موفقیت بیشتری کسب خواهد نمود. به همین دلیل سرمایه‌گذاری برای آموزش فنی و حرفه‌ای نوعی سرمایه‌گذاری برای آینده محسوب می‌شود (کشتی آرای و همکاران، ۱۳۹۱). علاوه بر این، در حال حاضر، یکی از دغدغه مهم دولت ایجاد اشتغال پایدار در کشور است، امروزه چالش‌های اشتغال یا موضوع بیکاری نه فقط یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی روز در کشور به شمار می‌آید؛ بلکه با توجه به میزان رشد جمعیت در دو دهه گذشته می‌توان آن را مهم‌ترین چالش اجتماعی چند دهه آینده نیز به حساب آورد (همان) و آنچه در شرایط سخت کنونی ضرورت آن در جامعه بیش‌ازپیش احساس می‌شود، پرداختن به مقوله اساسی کارآفرینی است (آذرهوش، ۱۳۷۹). از این رو سرمایه‌گذاری در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در جامعه، امری حیاتی است و عامل مؤثری در جهت رشد مهارت‌های افراد برای اشتغال در بخش‌های مختلف و در نتیجه کاهش بیکاری می‌باشد (جمالی زواره و همکاران، ۱۳۹۴). بر همین اساس، در طراحی نظام جدید آموزش متوسطه، کوشش شده تا جهت‌گیری این نظام به سمت توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با هدف آموزش فنون و مهارت‌های موردنیاز جامعه باشد. بنابراین یکی از هدف‌های اصلی هر نظام آموزش فنی و حرفه‌ای، تربیت نیروهایی است که بتوانند از مهارت‌های کسب شده در جریان آموزش به‌طور موفقیت‌آمیزی در محیط کار بهره‌برداری کنند و با کارایی بالا به انجام امور بپردازند (باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵).

همان‌طور که بیان شد، آموزش نیروی انسانی به‌منظور توسعه سرمایه انسانی کارآمد و تأثیرگذار بر توسعه از وظایف مهم نظام آموزشی کشور است (صالحی و همکاران، ۱۳۸۶؛ باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵). پژوهش‌ها نشان داده است که آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از نهادهای زیر بنایی در جامعه نقشی مهم و انکارناپذیر در آماده‌سازی و توزیع افراد جامعه در جایگاه مناسبشان بر عهده دارد. بر همین اساس در هنرستان‌های کشاورزی، در کنار آموزش مهارت‌های تخصصی کشاورزی، آموزش کارآفرینی و ارتقای مهارت‌های کارآفرینانه هنرجویان نیز دارای اهمیت بالایی است، زیرا راه‌اندازی یک کسب‌وکار و یا خوداشتغالی پیامد طبیعی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای می‌باشد (کریمی و همکاران، ۱۴۰۰). در واقع هدف عمده آموزش کارآفرینی در هنرستان‌ها این است که فراگیران آمادگی، ظرفیت و مهارت‌های لازم کارآفرینی را کسب نموده و بتوانند دانشی را که فراگرفته‌اند در عمل به کار ببندند و یاد بگیرند که چگونه فرصت‌های کسب و کار را شناسایی و بهره‌برداری کنند (نادری و امیری، ۱۳۹۷). از این رو مراکز آموزشی فنی و حرفه‌ای ما باید بتوانند با هدف آگاه نمودن و ترویج فرهنگ کارآفرینی در بین هنرجویان به وسیله برنامه‌های آموزشی از جمله خلاقیت، توانایی شناخت و استفاده صحیح از فرصت‌ها، تمایل به ریسک‌پذیری، استقلال، تعهد نسبت به کار، بهبود انگیزش و تمایلات فردی برای کارآفرین شدن ارائه دهند. در راستای این اهداف و با توجه به جایگاه و اهمیت کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی و لزوم تربیت هنرجویان کارآفرین، پژوهش حاضر در نظر دارد تا با بررسی نظام‌مند ادبیات و ادغام نتایج پژوهش‌های پیشین در قالب یک مطالعه فراترکیب، به بررسی عوامل مؤثر در بهبود کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی کشور بپردازد.

مبانی نظری تحقیق

کارآفرینی

کارآفرینی یکی از عوامل مهم در رشد اقتصادی تلقی می‌شود و اساساً، سهم کارآفرینی در رشد و توسعه اقتصادی به‌طور گسترده موردپذیرش محققان قرار گرفته است (Deveci & Seikkula-Leino, ۲۰۱۸؛ رحمانی و همکاران، ۱۴۰۰). هیسریچ^۱ (۱۹۸۵) کارآفرینی را فرآیند خلق چیز نو، با صرف وقت و تلاش بسیار و پذیرش خطرات مالی، روحی و اجتماعی برای به دست آوردن منابع مالی، رضایت شخصی و استقلال می‌داند. ویلکن^۲ (۱۹۹۲) نیز کارآفرینی را به‌عنوان یک تسریع‌کننده جرقه رشد و توسعه اقتصادی معرفی می‌کند. در واقع کارآفرینی یک نوع اشتغال است که از طریق یک فرآیند پویا، پرتکاپو و پرشور و اشتیاق به ارائه، خلق و اجرای ایده‌های جدید و راه‌حل‌های خلاقانه می‌پردازد (عبدالکریم، ۲۰۱۹) و تا حد زیادی موفقیت‌های آتی را پیش‌بینی می‌کند و ترکیب آن با آموزش مناسب تخصصی می‌تواند تضمین‌کننده آینده مطلوب باشد (Michelacci and Schivardi, ۲۰۱۷). کارآفرینی در آموزش و پرورش را می‌توان چنین تعریف نمود: «کارآفرینی در آموزش و پرورش، یک فرآیند منظم و مستمر می‌باشد که از یک‌سو به شناسایی و بهره‌برداری مؤثر از کلیه منابع درونی و بیرونی نظام آموزشی منجر می‌شود و از سوی دیگر موجب ایجاد فرصت‌های جدید یاددهی-یادگیری می‌گردد» (بعقوبی نجف‌آبادی، ۱۳۸۹؛ فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱) و از آنجایی که صفات کارآفرینی اکتسابی بوده نه ارثی و ژنتیکی، آموزش و پرورش باید با برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی مناسب، زمینه‌های رشد خصوصیات روحی دانش‌آموزان را جهت ایجاد روحیه کارآفرینی فراهم کند و این ویژگی‌ها را در آنان بیوراند (همان).

کارآفرینی در نظام آموزشی

مروری بر تاریخچه کارآفرینی نشان می‌دهد پژوهشگران زیادی بر این باورند که فرایند کارآفرینی قابل آموزش است (Fayolle & Gailly, ۲۰۰۸؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸) و از این طریق می‌توان افراد را به سمت کارآفرینی سوق داد (محمدکاظمی، ۱۳۹۵؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸). آموزش کارآفرینی شامل فعالیت‌هایی با هدف تقویت ذهنیت، نگرش‌ها و مهارت‌های کارآفرینی است و گستره‌ای از مخاطبان، اهداف، محتوا و روش‌های آموزشی را دربر می‌گیرد (Arasti et al., ۲۰۱۲)؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۷). امروزه یکی از اهداف آموزش، ایجاد قابلیت‌های اشتغال (دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های مرتبط با شغل مانند مهارت و دانش فنی، توانایی کار تیمی، درک و باورمندی و تعهد به اهداف سازمان، ظرفیت تغییرپذیری، ایده پردازی و غیره) و

^۱ Hisrich

^۲ Wilkon

کمک به موفقیت مسیر شغلی افراد می‌باشد (Nejati, Parsa & Farhadi-rad, ۲۰۲۰). بنابراین یکی از عوامل اثرگذار در توسعه‌ی کارآفرینی، توجه خاص به تقویت نظام آموزشی است، نظام آموزشی کشورها یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر تصمیم‌گیری شغلی دانش‌آموزان، جستجوی گزینه‌های شغلی و تفکر در برنامه‌ها و اهداف شغلی آینده آن‌هاست. هنرستان‌ها با ارائه آموزش کارآفرینی، زمینه‌های رشد بسیاری از خصوصیات و مهارت‌های لازم کارآفرینی را در هنرجویان فراهم ساخته و از این طریق باعث شکل‌گیری رفتار کارآفرینانه آن‌ها و ترسیم مسیر شغلی کارآفرینی و خوداشتغالی پیش روی هنرجویان می‌شود (Ashrafi & Najafi Hezarjaribi, ۲۰۱۸؛ رحمانی و همکاران، ۱۴۰۰)

در کشورهای توسعه‌یافته، هنرستان‌ها به‌عنوان مراکز اصلی پرورش قابلیت تولید کار و شهروندانی کارآفرین مورد توجه جدی متولیان آموزشی قرار دارد (باقری فر، ۱۳۹۵). یکی از مهارت‌هایی که لازم است در برنامه‌های درسی دوره‌های مهارت‌آموزی گنجانده شود، کارآفرینی است (کریمی و همکاران، ۱۴۰۰) هدف عمده آموزش کارآفرینی در هنرستان‌های آموزشی این است که فراگیران اعتماد به نفس و ظرفیت لازم برای خود اظهاری را کسب کنند و بتوانند دانشی را که فراگرفته‌اند در عمل به کار بسته و یاد گیرند که چگونه فرصت‌ها را شناسایی کنند و مورد بهره‌برداری قرار دهند (پیکری فر و مه نگار، ۱۳۹۱). بنابراین در هنرستان‌های کشاورزی، در کنار آموزش مهارت‌های تخصصی کشاورزی، آموزش کارآفرینی و ارتقای مهارت‌های کارآفرینانه هنرجویان هم دارای اهمیت بالایی است، زیرا راه‌اندازی یک کسب‌وکار و یا خوداشتغالی پیامد طبیعی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای می‌باشد (همان). هدف عمده آموزش کارآفرینی در هنرستان‌ها این است که فراگیران آمادگی، ظرفیت و مهارت‌های لازم کارآفرینی را کسب کرده و بتوانند دانشی را که فراگرفته‌اند در عمل به کار بسته و یاد بگیرند که چگونه فرصت‌های کسب‌وکار را شناسایی و بهره‌برداری کنند (نادری و امیری، ۱۳۹۷).

آموزش‌های مهارتی فنی و حرفه‌ای

آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، وسیله‌ای در خدمت به نیازهای توسعه‌ای جامعه است. کشورهای زیادی این آموزش‌ها را بخشی از سیستم آموزش مدرسه‌ای رسمی خود در نظر گرفته‌اند. آموزش فنی و حرفه‌ای در سطح متوسطه اهداف بی‌شماری دارد، این اهداف شامل آموزش مهارت‌های محدود برای تربیت افرادی با مهارت‌های شغلی، برای کار در شغل‌های خاص یا دسته‌ای از شغل‌ها تا بالا بردن سطح آموزش عمومی می‌باشد (شانازی و همکاران، ۱۳۹۵).

در نگاه جهانی، برای آموزش‌های مهارتی فنی و حرفه‌ای، رسالتی مانند تحقق اهداف فرهنگی صلح، توسعه پایدار مبتنی بر محیط زیست سالم و همبستگی اجتماعی و شهروندی اجتماعی و تربیت نیروی انسانی موردنیاز بخش‌های مختلف جامعه در عصر حاضر متناسب با چالش‌های پیش روی آن مانند انفجار دانش، اطلاعات و غیره، (دومین کنگره جهانی آموزش فنی حرفه‌ای، ۱۹۹۰)، کمک به شد حرفه‌ای برای آینده از قبیل کمک به افراد در پیدا کردن شغل و کمک به موفقیت جوامع از طریق مهیاکردن آموزش‌های باکیفیت بالا و ایجاد فرصت‌های یادگیری برای نیروی کار، کمک به رفاه شغلی افراد به دلیل نیاز اکثر شاغلین به

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

آموزش (انجمن استرالیایی خدمات اجتماعی^۳، ۲۰۰۷؛ عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۷). و همچنین ارتقای سطح درآمدهای افراد شرکت کننده در آموزش های فنی حرفه ای (کارمل^۴ و همکاران، ۲۰۰۹) برای آموزش های فنی و حرفه ای در نظر گرفته شده است. در نگاه ملی، تعریف آموزش های مهارتی فنی و حرفه ای، به آموزش های مهیاکننده شرایط و موجبات ایجاد مهارت های لازم، ارتقای دانش افراد، به فعالیت در آوردن استعداد های نهفته آن ها، آماده کردن افراد برای احراز شغل، حرفه و کسب و کار و یا افزایش کارایی، توانایی و مهارت آن ها برای انجام کارها اطلاق می گردد (کلیات نظام جدید آموزش متوسطه، ۱۳۷۳؛ دبیرخانه شورای عالی هماهنگی فنی حرفه ای، ۱۳۶۸). علاوه بر این، اهدافی چون اعتلای سطح فرهنگ و دانش عمومی و پرورش ملکات و صفات اخلاقی، شناخت بهتر استعداد و علایق دانش آموزان و ایجاد زمینه مناسب برای هدایت آن ها به سمت اشتغال مفید و احراز نسبی برای ادامه تحصیل در رشته های علمی و کاربردی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ذکر شده است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

روش پژوهش

در این تحقیق با بررسی نظام مند ادبیات و ادغام نتایج پژوهش های پیشین در قالب یک مطالعه فراترکیب، به بررسی و شناسایی راهبردهای کارآفرینی در هنرستان های کشاورزی ایران پرداخته شده است. که به منظور بهره گیری از این روش پژوهشی، روش هفت مرحله ای سندلوسکی و باروسو^۵ انتخاب گردیده است (شکل شماره ۱).

^۳ Australian Council of Social Service

^۴ Karmel,

^۵ Sandelowski and Barroso

شکل ۱: گام‌های متوالی روش فراترکیب (Sandelowski and Barroso, ۲۰۰۷)

بر اساس این روش، مراحل مبسوط پیاده‌سازی روش فراترکیب به شرح زیر می‌باشد:

مرحله اول_تنظیم سؤال پژوهش:

نخستین گام در این روش، تنظیم پرسش پژوهش است. این پرسش عموماً بر اساس چهار پارامتر چه چیزی، چه کسی، چه زمانی و چگونه؛ قابل تنظیم است. در این بخش از تحقیق، سؤال زیر مورد کنکاش قرار گرفت:

«راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی کدامند؟»

مرحله دوم_مروری بر ادبیات به شکل نظاممند

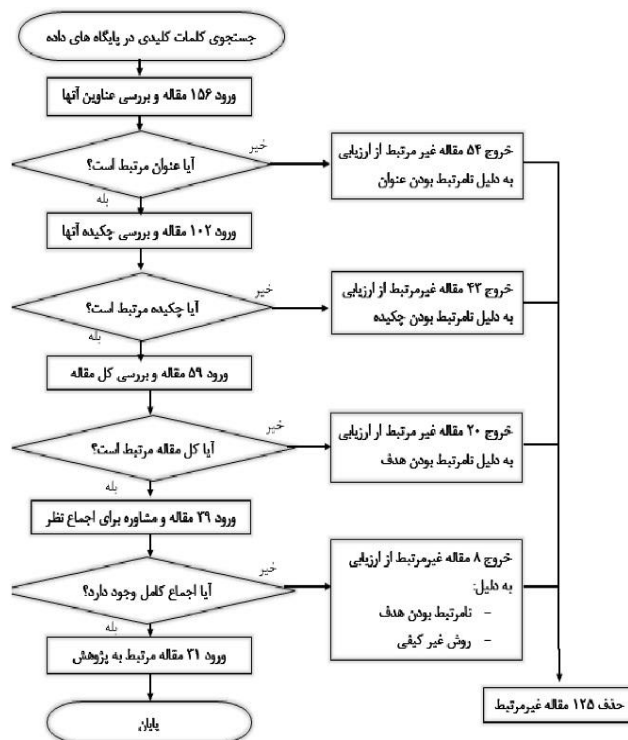
برای گردآوری داده‌های پژوهش از داده‌های ثانویه به نام اسناد و مدارک گذشته استفاده شده است. این اسناد و مدارک شامل تمام پژوهش‌ها در زمینه کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی بوده است. با بررسی و شناسایی پژوهش‌ها از طریق سامانه جستجوی کتابخانه ملی و دیگر کتابخانه‌ها، پژوهشکده‌ها و سایت‌هایی همچون جهاد دانشگاهی، پایگاه مجلات تخصصی نور، مقالات علمی- همایش‌های کشور، پایگاه نشریات کشور، ایراندایک و غیره با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط (کارآفرینی، بخش

کشاورزی، هنرستان‌های کشاورزی، آموزش و مهارت فنی و حرفه‌ای) با کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی که ۳۱ پژوهش یافت شد.

مرحله سوم_جستجو و انتخاب متون مناسب

گام سوم، جست‌وجو و انتخاب مقالات مناسب است. در ابتدای فرآیند جست‌وجو محقق مشخص می‌کند آیا مقالات یافت شده متناسب با سؤال تحقیق می‌باشد یا خیر؟ به منظور رسیدن به این هدف، معیارهایی را برای پذیرش و عدم پذیرش در نظر گرفته شده و بر اساس آن مجموعه مطالعات منتخب چندین بار مورد بازبینی قرار گرفته‌اند. که در هر بازبینی و تعدادی از مقالات رد شدند و در نتیجه در فرآیند فراترکیب مورد بررسی قرار نگرفتند. به‌طور کل تعداد مقالات یافت شده اولیه برای انجام فراترکیب ۱۵۶ عدد بود که از این میان پس از بررسی حدود ۳۱ مقاله مورد بررسی دقیق‌تر قرار گرفت که گام‌های آن در شکل ۲ نشان داده شده است.

شکل ۲: جستجو و انتخاب متون مناسب؛ منبع: یافته‌های تحقیق

مرحله چهارم- استخراج اطلاعات متون:

مرور مقالات برای یافتن مفاهیم از اصول فراترکیب می‌باشد. در سرتاسر فراترکیب مقالات منتخب و نهایی شده، به منظور دستیابی به یافته‌های درون مطالعات، چندین بار بازخوانی شدند و پس از گزینش مقالات و طبقه‌بندی آن‌ها راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی استخراج گردید.

مرحله پنجم- تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های کیفی

در این گام ابتدا تمام مؤلفه‌های استخراج شده از مطالعات به‌عنوان کد در نظر گرفته شد و سپس با در نظر گرفتن مفهوم هر یک از این کدها، آن‌ها در یک مفهوم مشابه دسته‌بندی شد و به این ترتیب مفاهیم تحقیق شکل گرفت و مفاهیم مرتبط نیز در یک طبقه کلی‌تر به نام مقولات دسته‌بندی شدند. (جدول شماره ۱)

مرحله ششم- کنترل کیفیت:

درویش فراترکیب محققان رویه‌های زیر را برای حفظ کیفیت در مطالعه خود در نظر می‌گیرد (کاوئی و همکاران، ۱۴۰۱):

- در سراسر تحقیق، محققان تلاش می‌کنند تا با فراهم کردن توضیحات روشن و واضح برای گزینه‌های موجود در تحقیق گام‌های اتخاذ شده را بردارند.
- محققان هر دو راهکار جستجوی الکترونیک و دستی را به کار می‌برند تا مقالات مربوط را پیدا کنند.
- پژوهشگران روش‌های کنترل کیفیت استفاده شده در مطالعه‌های تحقیق کیفی اصلی را به کار می‌برند.

در این مرحله تلاش نموده تا مراحل انجام پژوهش به‌طور دقیق و صحیح دنبال و انجام شود و به‌خصوص در جستجو و شناسایی منابع، منابع شناسایی شده مرتبط با موضوع، به‌طور دقیق مورد مطالعه قرار گرفته و تجزیه و تحلیل شوند. علاوه بر این از مقایسه نظرات خود با یک خبره دیگر نیز استفاده شد. در نهایت برای حصول این منظور و تعدادی از مقالات انتخابی در اختیار یکی از خبرگان قرار گرفت.

مرحله هفتم- ارائه یافته‌ها:

در این مرحله از روش فراترکیب، یافته‌های مراحل قبل ارائه می‌شود. در ادامه به شناسایی شاخص‌های پژوهش پرداخته می‌شود. در بررسی‌های انجام گرفته در این پژوهش راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی در ۲ گروه کلی (راهبردهای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

درون‌سازمانی و راهبردهای برون‌سازمانی) و در ۳ مؤلفه اصلی (عوامل مدیریتی، عوامل زیرساختاری و عوامل سیاستگذاری) شناسایی شد که از مفاهیم کلیدی تشکیل‌شده‌اند (در جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱: راهبردهای کارآفرینی در هنرستان های کشاورزی

راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی			
منبع	گویه	مؤلفه	گروه
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ محمدشفیع و همکاران، ۱۳۹۹؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۸؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸؛ نادری و امیری، ۱۳۹۷؛	استفاده از نیروی انسانی متخصص و باتجربه	عوامل مدیریتی	راهبردهای درون‌سازمانی
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛	فراگیری شیوه‌های مدیریت امور مالی توسط هنرآموزان		
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛	آشنایی هنرآموزان به منابع و مراجع علمی متنوع و ارتباط و تبادل نظر با شبکه‌ها و مجامع کارآفرینی.		
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ محمدشفیع و همکاران، ۱۳۹۹؛	استفاده هنرآموزان از روش‌های نوین تدریس خلاقانه و چندانگانه به‌جای روش‌های سنتی		
درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۸؛ نادری و امیری، ۱۳۹۷؛	تعهد و مسئولیت مدیران و نقش حمایتی آن‌ها		
فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ هوشمندان و رضوانفر، ۱۳۹۴؛ خاتمی و شاه حسینی، ۱۳۹۱؛	برگزاری نشست‌های تخصصی کارآفرینی		
فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ چاوشی و داوی، ۱۳۹۸؛ هوشمندان و رضوانفر، ۱۳۹۴؛ فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ نادری و امیری، ۱۳۹۷؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛	دعوت از کارآفرینان موفق ملی و محلی		
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛	برگزاری اردوهای علمی-تخصصی با محوریت بازدید از کسب‌وکارهای موفق محلی و مراکز کارآفرینی		
دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ نادری و	تشویق هنرجویان به ارائه ایده‌های خلاق و حمایت از آن		

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

امیری، ۱۳۹۷؛ نادری و همکاران، ۱۳۹۴؛ مرادی و صالحی، ۱۳۹۳؛			
نادری و همکاران، ۱۳۹۷؛ احمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛ مرادی و صالحی، ۱۳۹۳؛	توسعه نیاز به استقلال در هنرجویان از طریق اعطای آزادی عمل به آنها		
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ احمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛ مرادی و صالحی، ۱۳۹۳؛	برگزاری جلسات متوالی آموزش کارآفرینی و آموزش انگیزه پیشرفت		
عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸؛	توسعه مهارت‌های کارآفرینی در فراگیران		
درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۷؛	بازدید هنرجویان و هنرآموزان از مراکز صنعتی و شهرک‌های صنعتی در قالب گردش‌های علمی		
مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛	افزایش ساعات دروس عملی و مهارتی		
پازوکی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵؛ نادری و همکاران، ۱۳۹۴؛	به‌روز نمودن دانش مدیران و هنرآموزان با برگزاری دوره‌های ضمن خدمت		
پازوکی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ نادری و همکاران، ۱۳۹۴؛ موحد و همکاران، ۱۳۹۲	تهیه امکانات و تجهیزات پیشرفته و مدرن برای هنرستان‌ها		
پیرامون و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵؛	تأمین منابع مالی به‌موقع و مناسب		
فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛	متکی نبودن به بودجه دولتی با کمک گرفتن از سایر سازمان‌ها و خیرین		
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ کریمی و همکاران، ۱۴۰۰؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ مرادی و صالحی، ۱۳۹۳؛	فراهم ساختن محیط هنرستان به‌صورت محیطی انعطاف‌پذیر، پویا و خلاق		
فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛	راه‌اندازی تعاونی‌ها، فروشگاه‌ها و کسب و کارهای کوچک در محل تحصیل توسط هنرآموزان		

عوامل زیرساختی

راهبردهای برون‌سازمانی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

ارتباط هنرستان با صنعت و شناسایی صنایع متناسب با شرایط محیطی	فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛
تشکیل واحدهای کارآفرینی	عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۷؛
برقراری ارتباط مستمر هنرستان‌ها با مراکز تحقیقات ترویج و آموزش کشاورزی	مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛
آشنایی هنرجویان با شرکت‌های دانش‌بنیان	هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛
توسعه رشته‌های تحصیلی هنرستان‌های کشاورزی با توجه به نیازهای جامعه	فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ کشتی آرای و همکاران، ۱۳۹۱؛
تأکید و تمرکز بر مهارت‌آموزی و اجتناب از تمرکز بر آموزش‌های تئوری	فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛
نظارت دقیق بر دوره‌های کارورزی و کارآموزی هنرجویان	فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛
بازنگری در محتوای آموزشی هنرستان‌ها	پازوکی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵؛ هوشمندان و رضوانفر، ۱۳۹۴؛ طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ مرادی و صالحی، ۱۳۹۳؛ نادری و همکاران، ۱۳۹۴؛
بازنگری در شیوه‌های تدریس و ارزشیابی در هنرستان‌ها	فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ کریمیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ مرادی و صالحی، ۱۳۹۳؛ طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۴؛
بازنگری در اجرای دوره کارورزی و زمان انجام آن	مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ شانازی و همکاران، ۱۳۹۵؛ حسینی و حسینی، ۱۳۹۱؛
ترویج فرهنگ کارآفرینی از طریق رسانه‌های جمعی و غیره	فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛ کریمی و همکاران، ۱۴۰۰؛

عوامل سیاست‌گذاری

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

<p>درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۸؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ سلیمانی و زرافشانی، ۱۳۹۰؛</p>			
<p>فقیهی و همکاران، ۱۴۰۰؛</p>	ارتقاء جایگاه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در جامعه		
<p>مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵؛ احمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛</p>	استفاده از هنرآموزان موفق سطح کشور برای تألیف و بازنگری کتاب‌های تخصصی هر رشته		
<p>باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵؛</p>	تشکیل انجمن دانش‌آموختگان کارآفرین به‌منظور ترویج روحیه کارآفرینی و توسعه آن در بین هنرجویان		
<p>باقری فر و صالحی، ۱۳۹۵؛ هوشمندان و رضوانفر، ۱۳۹۴؛ خاتمی و شاه حسینی، ۱۳۹۱؛</p>	حمایت از طرح‌ها و پروژه‌های فارغ‌التحصیلان کارآفرین		
<p>کریمی و همکاران، ۱۴۰۰؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۸؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸؛ حسینی و حسینی، ۱۳۹۱؛ سلیمانی و زرافشانی، ۱۳۹۰؛</p>	لحاظ شدن برنامه‌های آموزش کارآفرینی مناسب در نظام آموزش کاردانش و فنی حرفه‌ای		
<p>فیروزی لاکتراشانی، ۱۴۰۱؛ درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ محمدشفیع و همکاران، ۱۳۹۹؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۸؛ زارع و همکاران، ۱۳۹۶؛ خاتمی و شاه حسینی، ۱۳۹۱؛ هوشمندان و رضوانفر، ۱۳۹۴؛ حسینی و حسینی، ۱۳۹۱؛</p>	ایجاد واحدهای درسی به‌صورت عملی و نظری به‌صورت توأم درزمینه پرورش روحیه کارآفرینی در بین هنرجویان		
<p>فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ درویش پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ چاوشی و داودی، ۱۳۹۸؛ عزیزپوریان و همکاران، ۱۳۹۸؛ عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۷؛ مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛ کشتی آرای و همکاران، ۱۳۹۱؛</p>	متناسب نمودن آموزش‌های فنی حرفه‌ای با نیازهای بخش صنعت		
<p>فیروزی لاکتراشانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ نادری و امیری، ۱۳۹۷؛</p>	آموزش‌های تخصصی به هنرآموزان با نگرش کارآفرینی		

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۷؛	استفاده از تجارب و مهارت‌های کارشناسان و مدیران شهرک‌های صنعتی به‌عنوان آموزشیاران در کنار هنرآموزان جهت آموزش هنرجویان در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای		
مرادی و عمانی، ۱۳۹۷؛	افزایش دوره سنوات تحصیلی هنرستان‌ها		
پیرامون و همکاران، ۱۴۰۱؛ هاشمی و همکاران، ۱۳۹۹؛ دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛	همکاری و تبادل نظر هنرستان‌ها با دانشگاه‌ها		
دهانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مینایی پور و همکاران، ۱۳۹۸؛	قوانین حمایتی مناسب و کافی برای پشتیبانی از هنرجویان کارآفرین		

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

با توجه جایگاه و اهمیت کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی و لزوم تربیت هنرجویان کارآفرین، پژوهش مورد نظر با هدف بررسی راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی انجام گرفت. بدین منظور از روش فراترکیب با روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو، استفاده شد. در این بررسی تعداد ۱۵۶ مقاله با رویکرد کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی کشور، از پایگاه‌های معتبر داخلی یافت شد که پس از غربالگری تعداد ۳۱ مقاله، مورد بررسی و تحلیل و کدگذاری قرار گرفت. نتایج این پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

در این پژوهش راهبردهای کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی در ۲ گروه کلی؛ راهبردهای درون‌سازمانی و راهبردهای برون‌سازمانی دسته‌بندی شدند که در گروه راهبردهای درون‌استانی مؤلفه اصلی عوامل مدیریتی با گویه‌های «استفاده از نیروی انسانی متخصص و با تجربه، فراگیری شیوه‌های مدیریت امور مالی توسط هنرآموزان، آشنایی هنرآموزان به منابع و مراجع علمی متنوع و ارتباط و تبادل نظر با شبکه‌ها و مجامع کارآفرینی، استفاده هنرآموزان از روش‌های نوین تدریس خلاقانه و چندگانه به‌جای روش‌های سنتی، تعهد و مسئولیت مدیران و نقش حمایتی آن‌ها، برگزاری نشست‌های تخصصی کارآفرینی، دعوت از کارآفرینان موفق ملی و محلی، برگزاری اردوهای علمی-تخصصی با محوریت بازدید از کسب‌وکارهای موفق محلی و مراکز کارآفرینی، تشویق هنرجویان به ارائه ایده‌های خلاق و حمایت از آن، توسعه نیاز به استقلال در هنرجویان از طریق اعطای آزادی عمل به آن‌ها، برگزاری جلسات متوالی آموزش کارآفرینی و آموزش انگیزه پیشرفت، توسعه مهارت‌های کارآفرینی در فراگیران، بازدید هنرجویان و هنرآموزان از مراکز صنعتی و شهرک‌های صنعتی در قالب گردش‌های علمی، افزایش ساعات دروس عملی و مهارتی» استخراج گردید. و در گروه راهبردهای برون‌استانی دو مؤلفه اصلی عوامل زیرساختی با گویه‌های «به روز نمودن دانش

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

مدیران و هنرآموزان با برگزاری دوره‌های ضمن خدمت، تهیه امکانات و تجهیزات پیشرفته و مدرن برای هنرستان‌ها، تأمین منابع مالی به‌موقع و مناسب، متکی نبودن به بودجه دولتی با کمک گرفتن از سایر سازمان‌ها و خیرین، فراهم ساختن محیط هنرستان به‌صورت محیطی انعطاف‌پذیر، پویا و خلاق، راه‌اندازی تعاونی‌ها، فروشگاه‌ها و کسب‌وکارهای کوچک در محل تحصیل توسط هنرآموزان، ارتباط هنرستان با صنعت و شناسایی صنایع متناسب با شرایط محیطی، تشکیل واحدهای کارآفرینی، برقراری ارتباط مستمر هنرستان‌ها با مراکز تحقیقات ترویج و آموزش کشاورزی، آشنایی هنرجویان با شرکت‌های دانش‌بنیان» و مؤلفه عوامل سیاستگذاری با گویه‌های «توسعه رشته‌های تحصیلی هنرستان‌های کشاورزی با توجه به نیازهای جامعه، تأکید و تمرکز بر مهارت‌آموزی و اجتناب از تمرکز بر آموزش‌های تئوری، نظارت دقیق بر دوره‌های کارورزی و کارآموزی هنرجویان، بازنگری در محتوای آموزشی هنرستان‌ها، بازنگری در شیوه‌های تدریس و ارزشیابی در هنرستان‌ها، بازنگری در اجرای دوره کارورزی و زمان انجام آن، ترویج فرهنگ کارآفرینی از طریق رسانه‌های جمعی و غیره، ارتقاء جایگاه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در جامعه، استفاده از هنرآموزان موفق سطح کشور برای تألیف و بازنگری کتاب‌های تخصصی هر رشته، تشکیل انجمن دانش‌آموختگان کارآفرین به‌منظور ترویج روحیه کارآفرینی و توسعه آن در بین هنرجویان، حمایت از طرح‌ها و پروژه‌های فارغ‌التحصیلان کارآفرین، لحاظ شدن برنامه‌های آموزش کارآفرینی مناسب در نظام آموزش کاردانش و فنی حرفه‌ای، ایجاد واحدهای درسی به‌صورت عملی و نظری به‌صورت توأم در زمینه پرورش روحیه کارآفرینی در بین هنرجویان، متناسب نمودن آموزش‌های فنی حرفه‌ای با نیازهای بخش صنعت، آموزش‌های تخصصی به هنرآموزان با نگرش کارآفرینی، استفاده از تجارب و مهارت‌های کارشناسان و مدیران شهرک‌های صنعتی به‌عنوان آموزشیاران در کنار هنرآموزان جهت آموزش هنرجویان در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، افزایش دوره سنوات تحصیلی هنرستان‌ها، همکاری و تبادل نظر هنرستان‌ها با دانشگاه‌ها، قوانین حمایتی مناسب و کافی برای پشتیبانی از هنرجویان کارآفرین» استخراج گردید.

پیشنهادهات:

مطابق نتایج به دست آمده پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- در هنرستان‌های کشاورزی از افراد متخصص و با تجربه به‌عنوان هنرآموز استفاده شود و دوره‌های ضمن خدمت به شکل منظم اجرا گردد.
- در خصوص آشنایی هنرآموزان و هنرجویان با منابع و مراجع علمی متنوع، مراکز صنعتی، شرکت‌های دانش‌بنیان و مراکز تحقیقات ترویج و آموزش کشاورزی، برنامه‌ریزی‌های لازم انجام گیرد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

- به منظور بالا بردن انگیزه فعالیت در هنرجویان، نشست‌های تخصصی در زمینه کارآفرینی در هنرستان‌های کشاورزی برگزار شود و از کارآفرینان موفق محلی و ملی دعوت شود. همچنین ایده‌های خلاق هنرجویان در این نشست‌ها مطرح گردد و از این ایده‌ها حمایت مالی شود.
- با افزایش ساعات دروس عملی و مهارتی بر مهارت‌آموزی و اجتناب از تمرکز بر آموزش‌های تئوری تأکید شود.
- امکانات و تجهیزات پیشرفته و مدرن برای هنرستان‌های کشاورزی تهیه و استفاده گردد و منابع مالی هنرستان‌ها به‌موقع تأمین گردد.
- تعاونی‌ها، فروشگاه‌ها و کسب‌وکارهای کوچک در هنرستان‌ها راه‌اندازی شود.
- در محتوای آموزشی، شیوه‌های تدریس و ارزشیابی و اجرای دوره کارورزی در هنرستان‌های کشاورزی به‌صورت جدی بازنگری انجام پذیرد و از هنرآموزان موفق سطح کشور برای تألیف کتاب و بازنگری‌ها استفاده گردد.
- برنامه‌های آموزش کارآفرینی مناسب در نظام آموزشی فنی حرفه‌ای لحاظ گردد.
- در خصوص متناسب نمودن آموزش‌های فنی و حرفه‌ای با نیازهای بخش صنعت اقدامات لازم صورت پذیرد.
- بر دوره‌های کارورزی و کارآموزی هنرجویان نظارت دقیق انجام گردد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۹۸۰-۷۷۸۶ISSN

منابع

۱. آذرهوش، فریدون. (۱۳۷۹). میزگرد توسعه کارآفرینی، تنگناها و راهکارها. ماهنامه تدبیر، شماره ۹۰
۲. باقری فر، علی اکبر؛ صالحی، کیوان. (۱۳۹۵). چالش‌های مهارت‌آموزی و پرورش هنرجویان کارآفرین در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای: مطالعه‌ای به روش پدیدارشناسی، تهران: سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور.
۳. پیکری فر، فاطمه؛ مه نگار، فرشاد. (۱۳۹۱). بررسی نقش دانشگاه‌ها در توسعه کارآفرینی. کتانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب‌وکارهای دانش‌بنیان، دانشگاه مازندران.
۴. چاوشی نجف‌آبادی، زهره؛ داودی، سید محمدرضا. (۱۳۹۷). شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی؛ مطالعه موردی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، شماره ۵۲
۵. رحمانی، محمدنور؛ قورچیان، نادرقلی؛ نامی، کلثوم. (۱۴۰۰). شناسایی ابعاد شایستگی‌های کارآفرینی هنرستان‌ها. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز، (۱)۶
۶. صالحی، کیوان؛ زین‌آبادی، حسن رضا؛ و کیامنش، علیرضا. (۱۳۸۶). نگاهی تحلیلی بر عملکرد هنرستان‌های کاردانش: موردی از ارزشیابی کیفیت بروندادهای هنرستان‌های کاردانش منطقه ۲ تهران، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، (۱۶)۵
۷. عزیزپوریان، علی؛ اسلام‌پناه، مریم؛ کرم‌افروز، محمدجواد؛ ملکیان، فرامرز. (۱۳۹۸). ساخت و اعتباریابی پرسشنامه نظام آموزشی کارآفرین در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای. فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، شماره ۳۶
۸. عباس زاده، سعید؛ شاهی، سکینه؛ مهرعلیزاده، یداله. (۱۳۹۷). تناسب آموزش‌های هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای با نیازهای آموزشی صنایع کوچک شهر اهواز. دوفصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، (۱۴)۷.
۹. کریمی، سعید؛ علیزمانی سردارآبادی، سپیده؛ موحدی، رضا. (۱۴۰۰). نقش مهارت‌های شناختی و ناشناختی در شکل‌گیری اراده کارآفرینانه هنرجویان هنرستان‌های کشاورزی استان کرمانشاه. فصلنامه علمی پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، شماره ۵۶
۱۰. کشتی آرای، نرگس؛ یوسفی، علیرضا؛ موسوی، سهیلا. (۱۳۹۱). تناسب نیازهای بخش صنعت با آموزش‌های فنی و حرفه‌ای هنرستان‌های دخترانه و پسرانه: موردی از مطالعه شهرستان فلاورجان، فصلنامه علمی پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال سوم، شماره ۲
۱۱. فیروزی لاکتراشانی، زهرا؛ دلخوش کسمایی، ابوالقاسم؛ صفری، محمود. (۱۴۰۱). شناسایی مؤلفه و شاخص‌های نظام آموزشی مبتنی بر توسعه نگرش کارآفرینانه هنرآموزان در هنرستان‌های شهر تهران. تحقیقات مدیریت آموزشی، شماره ۴
۱۲. نادری، نادر و امیری، صبا. (۱۳۹۷). تأثیر آموزش کارآفرینی بر نگرش هنرجویان به کسب‌وکار در هنرستان‌های کاردانش شهرستان کرمانشاه. پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، (۴۷)۱۰.

۱۳. Ashrafi, S., & Najafi Hezarjaribi, H. A. (۲۰۱۸). The Effectiveness of Entrepreneurship Education on Students' Career Path, *Journal of Educational Sciences*, ۲۵(۲), ۹۱-۱۰۸. [Persian]
۱۴. Arasti, Zahra; kiani, Mansoreh and Imanianipour, Narges (۲۰۱۲). A Study of Teaching Methods in Entrepreneurship Education for Graduata students, *Higher education studies*. ۲ (۱), ۱-۹. [Persian]
۱۵. Deveci, I., & Seikkula-Leino, J. (۲۰۱۸). A Review of Entrepreneurship Education in Teacher Education, *Malaysian Journal of Learning and Instruction*, ۱۵(۱), ۱۰۵-۱۴۸.
۱۶. Karmel, Tom; Mark, Kevin; Nguyen, Nhi. (۲۰۰۹). Welfare to Work: Does Vocational Education and Training Make a Difference? Occasional Paper, National Centre for Vocational Education Research (NCVER). (ED۵۰۷۱۶۸).
۱۷. Michelacci, C; Schivari, F. (۲۰۱۷). Are They All Like Bill, Mark and Steve? The Education Premium for Entrepreneurs Retrieved ۱ October ۲۰۱۸.
۱۸. Nejati, T., Parsa, A., & Farhadi-rad, H. (۲۰۲۰). Job Career Success by Human Resource Training, *Journal of Educational Sciences*, ۲۷(۱), ۹۵-۱۱۸. [Persian]